

สิทธิของคนยากจนในสังคมไทย

สามชาย ศรีสันต์*

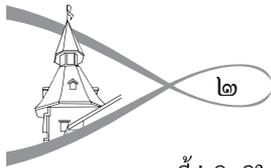
บทคัดย่อ

การประพฤติกฎบัตรของมนุษย์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ผู้ทุกข์ยาก คือ สิ่งสะท้อนถึงคุณธรรมในใจได้เป็นอย่างดี พฤติกรรมที่เป็นตัวแทนบ่งบอกถึง คุณธรรมดังกล่าวได้ดีที่สุดก็คือ มุมมองแนวคิด และการกระทำที่สังคมมีต่อ คนยากจนซึ่งมีความผันแปรไปในแต่ละยุคสมัย

คุณธรรมกับมุมมองที่มีต่อคนยากจน

ในอดีตสังคมมองว่าความยากจนคือความทุกข์ยากหิวโหย เป็นชีวิตที่ ประสบเคราะห์กรรมจากภัยพิบัติต่างๆ เช่น ภัยสงคราม ภัยธรรมชาติ หรือเกิด โรคระบาดทำให้เกิดความอดอยาก ยากแค้น (Farr, 1846, p. 158; Walford, 1878, p. 433 Cited by. Hazlitt, 1973, pp. 14-15) ผู้ที่ประสบกับความยากจน มักเป็นบุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครอง จากสถานะทางสังคมที่ในอดีตมีเพียง ชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง คนยากจนจึงได้แก่ราษฎรทั่วไป ซึ่งเป็น ผู้สมควรได้รับการช่วยเหลือ ฟื้นฟูให้มีชีวิตอยู่รอด สามารถทำประโยชน์ให้กับ สังคมได้ต่อไป (Boyer, 1990, pp. 1, 10) ในช่วงเวลานี้สังคมมองว่าความยากจน เป็นเรื่องของเคราะห์กรรม การช่วยเหลือคนยากจนจึงเป็นการทำบุญให้ทานตาม หลักมนุษยธรรมเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ และเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ ทุกคนพึงได้รับการปกป้องให้ความช่วยเหลือเพื่อให้รอดพ้นจากเคราะห์กรรม ภัยพิบัติ ที่จะคร่าชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน ในทางจริยศาสตร์เรียกสิทธิประเภท

* สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

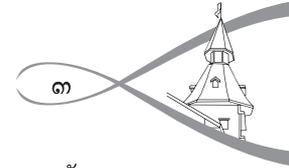

นี้ว่าสิทธิในทางลบ (negative rights) กล่าวคือสิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองมิให้ร่างกายจิตใจได้รับอันตราย เสียชีวิต ทุพพลภาค หรือขาดอิสรภาพ (Hinman, 2003, pp. 205-207)

ต่อมาเมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีการจ้างแรงงานผลิตเพื่อแสวงหากำไร ความยากจนกลายเป็นเรื่องของผู้ไร้ความสามารถ ชี้แจงไม่ทำงาน เป็นบุคคลผู้ไร้ประโยชน์ จากอิทธิพลของทฤษฎีวิวัฒนาการที่มองว่าคนยากจนคือคนที่ไม่ผ่านกระบวนการการเลือกสรรทางสังคม คนที่แข็งแรงเท่านั้นจึงจะอยู่รอด (Feagin and Feagin, 1997, p. 97) การช่วยเหลือฟื้นฟูคนยากจนจึงเป็นเรื่องไร้ประโยชน์ เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้ช่วยทำให้สังคมก้าวหน้าขึ้น การมองคนยากจนลักษณะนี้สอดคล้องกับหลักอรรถประโยชน์นิยม (utilitarianism) กล่าวคือ (Pojman, 1999, pp. 104-112) สนใจผลประโยชน์หรือความสุขสูงสุดที่ตนเองพึงจะได้รับการช่วยเหลือคนยากจนหากไม่ได้สร้างความสุขให้กับตนเองเพิ่มขึ้นก็สมควรปล่อยให้สภาวะความยากจนเป็นไปตามธรรมชาติ มุมมองนี้ทำให้สังคมรังเกียจคนยากจนที่เป็นเสมือนโรคทางสังคมเป็นภาระบั่นทอนสร้างปัญหา และสมควรจะถูกจัดให้หมดไปจากการลงโทษโดยธรรมชาติ

ในศตวรรษที่ ๑๙ ระบบอาณานิคมและการขยายตัวของอุตสาหกรรมโดยประเทศร่ำรวยซึ่งมองโลกว่าเป็นระบบเศรษฐกิจเดียวกัน สร้างให้เกิดความแปลกแยกแตกต่างของประเทศ ๒ กลุ่มใหญ่ คือประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ประเทศด้อยพัฒนาผู้ถูกนิยามว่าล้าหลังและยากจนเริ่มตั้งคำถามกับการถูกเอารัดเอาเปรียบ ชูดรีดบีบบังคับ โดยประเทศร่ำรวย เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ ๒๐ ความยากจนถูกทำให้เป็นระบบเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจ โดยวัดความยากจนในมิติเดียวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ (Hobsbawm, 1968, pp. 398-403) ด้วยการวัดจากรายได้ต่อหัว ทำให้ความหมายของการพัฒนากับความหมายของความยากจนใช้ตัวชี้วัดเดียวกัน

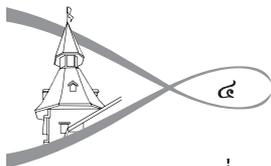
การพัฒนาที่มุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจจากการกลายเป็นอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ ๑๙ ก่อให้ความแตกต่างในสถานะความเป็นอยู่ที่เพิ่มสูงขึ้นระหว่างคนรวยและคนจน นายทุนกับคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม คนทั่วไปที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครองหรือเจ้าของกิจการเริ่มรู้สึกถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบ อันเป็น

ผลสะท้อนจากความคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) มุมมองการถูกเอารัดเอาเปรียบนี้เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรจนถึงระดับประเทศ จนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ ๒๐ มุมมองที่มีต่อคนยากจนเปลี่ยนไปจากความยากจนที่มาจาก การกระทำของตนเองกลายเป็นความยากจนที่เกิดจากโครงสร้างด้านเศรษฐกิจ-สังคม ที่ปิดกั้นโอกาสคนจน อันเป็นผลมาจากสถาบันทางสังคมไม่สามารถทำหน้าที่ได้ อย่างยุติธรรม กล่าวคือกระจายโอกาสและผลประโยชน์ของการพัฒนาไปสู่คนเป็น ไปอย่างไม่เท่าเทียม (Rawls, 1997, pp. 187-202; Rawls, 2004, pp. 13-21) รูปแบบวิธีการพัฒนาได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามกับความไม่เท่าเทียมกัน เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับตัวเลขความยากจนที่เพิ่มขึ้นและช่องว่างการกระจายรายได้ที่ ขยายกว้าง หนี้สินของประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มพูนจนไม่สามารถจะชดใช้คืนได้ ก่อให้เกิดการทบทวนแนวความคิดที่มีต่อความยากจนอย่างจริงจัง จากเดิมที่มุ่งเน้น การขยายตัวทางเศรษฐกิจ (economic growth) ที่สร้างความไม่เท่าเทียม ความ ขัดแย้ง และปัญหา มาเป็นการพิจารณามิติที่หลากหลาย (multidimensional) ในเชิงโครงสร้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความยากจน (Todaro and Smith, 2003, pp. 16-17) อาทิเช่น การถูกกดขี่ ครอบงำจากการเป็นอาณานิคม คุณภาพทักษะของประชากร (การศึกษา, สุขภาพอนามัย, รายได้), โครงสร้างของ อุตสาหกรรม-เกษตรกรรม, ระบบการเมือง ระบบภาษี วิธีแก้ปัญหาความยากจน เปลี่ยนไปโดยพยายามปรับโครงสร้างการกระจายผลประโยชน์การพัฒนาให้ไปสู่ ประชาชนยากจนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมมากขึ้น

จนกระทั่งปัจจุบันสังคมเริ่มยอมรับว่าความยากจนเป็นผลมาจาก ความไม่ยุติธรรมเชิงโครงสร้าง^๑ และเริ่มมีการเรียกร้องการกระจายผลประโยชน์ การพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันระหว่างคนรวยกับคนจน มุมมองที่มีต่อการแก้ปัญหา ความยากจนเปลี่ยนแปลงไปโดยพยายามให้ผลการพัฒนาตกถึงมือคนยากจน

^๑ ในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ปัจจุบันนักวิชาการที่สนใจด้านความยากจนต่างยอมรับว่า ความยากจนเป็นผลมาจากโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม ดูรายละเอียดได้ใน อรศรี งามวิทย์พงศ์ บรรณาธิการ, ความจริงของความจน, คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

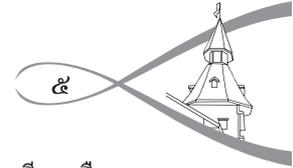

มากที่สุด องค์กรระหว่างประเทศด้านการพัฒนาเสนอให้ประเทศกำลังพัฒนาปรับโครงสร้างการกระจายทรัพยากรใหม่ (redistribution) ให้ตกถึงมือคนยากจนโดยตรง

โดยในปี ๑๙๙๐ องค์กรการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้จัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาคอน (Human Development Index) เรียกสั้น ๆ ว่า HDI ขึ้นด้วยเหตุผลว่า ประชาชน [คน] คือความมั่งคั่งของชาติ เป็นผู้ก่อให้เกิด (agent) การพัฒนาและผู้รับผลการพัฒนา ดังนั้นพื้นฐานของการพัฒนาก็เพื่อให้คนมีอิสระ (freedom) ทำให้คนมีความสามารถ (capabilities) โดยเปิดช่องทางให้เกิดทางเลือกที่จะมีความสุขในชีวิต HDI จึงเป็นตัวชี้ถึงความเท่าเทียมกันของปัจเจกบุคคลในการได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา ขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างคนให้มีคุณภาพเพื่อผลักดันประเทศไปสู่การพัฒนา ตัวชี้วัดการพัฒนาคอนจึงรวมตัวชี้วัดด้านรายได้ซึ่งเดิมเป็นตัวชี้วัดความยากจนเข้ากับการชี้วัดคุณภาพชีวิตของคน (United Nation Development Program, 2005, p. 127) ความหมายของความยากจนจึงหันมาให้ความสนใจกับดัชนีชี้วัดคุณภาพของคนควบคู่ไปด้วยเป็นการวัดแบบหลากหลายมิติ (multidimensional approach) ให้ความสำคัญกับความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs) ของคน และไม่จำกัดอยู่ที่มิติด้านเศรษฐกิจเท่านั้นแต่ยังคำนึงถึงมิติด้านสังคมด้วย โดยใช้มาตรวัดการพัฒนามนุษย์เป็นเครื่องมือชี้ให้เห็นถึงความยากจน (Boltvinik, 2000, pp. 1-6)

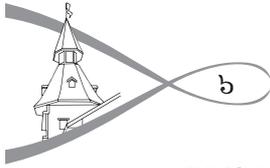
มาตรวัดความยากจนแบบหลากหลายมิติได้รับการสนับสนุนจากแนวความคิดทางจริยศาสตร์การพัฒนาโดยการเสนอความคิดว่า การพัฒนาคืออิสรภาพ (development as freedom) ของอมาตยา เซ็น (Amartya Sen, 1999)^๒ อิสรภาพ

^๒ อมาตยา เซ็น นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล เริ่มเขียนงานเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์สวัสดิการตั้งแต่ปี ๑๙๘๑ เขาสนับสนุนแนวความคิดทางจริยศาสตร์การพัฒนา และได้รับอิทธิพลจากความคิดเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs) ที่มีมาก่อนหน้า (ในช่วงปี ๑๙๗๐) แนวความคิดของเซ็น มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างมาตรวัดการพัฒนามนุษย์ของ UNDP จะเห็นได้ว่าในรายงานการพัฒนามนุษย์ฉบับแรกปี ๑๙๙๐ ก็ได้อ้างถึงแนวคิด capability ของเซ็น และมีกรกล่าวถึงเซ็นในรายงานดังกล่าวอีกหลายฉบับ

คือความสามารถในการทำหน้าที่ของมนุษย์ (functionings) ที่เขา-เธอจะมีทางเลือก และลงมือกระทำได้ด้วยตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการที่ได้เป็น (being) และทำ (doing) อย่างที่ต้องการ เรียกว่า “Capability” หรือความสามารถพื้นฐาน ซึ่งเป็นความสามารถที่มนุษย์พึงมีอยู่อย่างพอเพียงเพื่อจะทำหน้าที่ได้อย่างอิสระปราศจากอุปสรรคขัดขวาง เช่นเสนอว่า “Capability” เป็นอรรถประโยชน์ที่ทุกคนต้องการ เช่นเดียวกันโดยไม่ขึ้นอยู่กับการเงินด้านวัฒนธรรมและถิ่นที่อยู่ เพราะเป็นเครื่องมือที่จะนำคนไปสู่อิสระ อรรถประโยชน์ดังกล่าวคือปัจจัยพื้นฐาน เช่น ความต้องการด้านโภชนาการ เสื้อผ้า สิทธิที่จะมีส่วนร่วมในสังคม และที่สำคัญคือรายได้ การพัฒนาหรือแก้การปัญหาความยากจนจำเป็นต้องค้นหาความต้องการที่เป็นมาตรฐานกลางนี้ให้พบในฐานะที่เป็นความสามารถพื้นฐาน (basic capability) ที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับอย่างเท่าเทียมกัน เพราะจะเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความสุขหรือเติมเต็มความปรารถนาที่แตกต่างกันซึ่งแต่ละคนมีสิทธิที่จะเลือก และเข้าถึงการได้รับสินค้าและบริการ (capability to function) จุดมุ่งหมายของการพัฒนาแก้ปัญหาความยากจนก็คือทำให้บุคคลมีอิสระ (freedom) และความสุขที่จะเลือกในสิ่งที่เขาต้องการจะได้รับ (Sen, 1997, pp. 476-486)

แนวคิดความสามารถพื้นฐานซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับอย่างเท่าเทียมกันนี้ ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่เรียกว่า สิทธิในทางบวก (positive rights) กล่าวคือ มนุษย์มีสิทธิที่จะได้รับบริการสวัสดิการขั้นพื้นฐานที่เพียงพอจะยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข และทัดเทียมกันกับผู้อื่น (Peffer, 1978) ความคิดเกี่ยวกับความสามารถพื้นฐานที่กล่าวถึงนี้คือปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังการวัดความยากจนแบบหลากหลายมิติที่ UNDP (1990, 2000, 2010) มักจะหยิบยกมาอ้างอิงถึงในรายงานการพัฒนามนุษย์เสมอ โดยพยายามผลักดันให้รัฐบาลประเทศต่างๆ มีนโยบายการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนในประเทศ เฉพาะอย่างยิ่งกับคนยากจน โดยพิจารณาดัชนีวัดการพัฒนามนุษย์เป็นเครื่องมือในการกำหนดนโยบายเพื่อคนจน

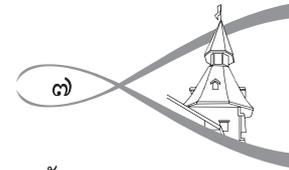

มุมมองต่อสิทธิที่แตกต่างกับการมองปัญหาความยากจนแตกต่าง

มุมมองเกี่ยวกับความยากจน การแก้ปัญหาความยากจน จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปรัชญาคุณธรรมหรือทฤษฎีทางจริยศาสตร์ จากการมองสิทธิในเชิงลบ (negative rights) ในยุคแรกๆ เห็นว่าความยากจนเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการช่วยเหลือ ฟันฟู เยียวยา เพื่อปกป้องคุ้มครองชีวิตไม่ให้ถูกทำร้ายจากภัยธรรมชาติ หรือโรคติดต่อที่คร่าชีวิตผู้คนจำนวนมาก ได้เปลี่ยนไปสู่การมองอรรถประโยชน์ส่วนตน (utilitarianism) ที่ปล่อยทิ้งคนจนให้ถูกละทิ้งโดยธรรมชาติและพัฒนามาเป็นการปรับโครงสร้าง กระจายผลประโยชน์การพัฒนาไปสู่คนยากจน ในยุคปัจจุบัน ภายใต้แนวคิดสิทธิในทางบวก (positive rights) ที่รัฐต้องจัดหาส่งเสริม สนับสนุนสวัสดิการด้านต่างๆ ให้เกิดความสามารถพื้นฐานแก่คนยากจน

อย่างไรก็ตามแม้พัฒนาการมุมมองเกี่ยวกับความยากจนจะปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาวะทางสังคมในแต่ละยุคก็ตาม แต่การมองความยากจนภายใต้สิทธิในทางบวก ที่สังคมมีหน้าที่จัดสวัสดิการ และกระจายผลประโยชน์ให้กับคนกลุ่มต่างๆ อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เพื่อให้คนในสังคมมีความเท่าเทียมกันมากขึ้นนั้น ยังไม่เพียงพอสำหรับยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เริ่มให้ความใส่ใจกับความเป็นชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเริ่มตระหนักถึงการพัฒนาที่ล่วงละเมิดทำร้าย ความเป็นท้องถิ่น โดยเฉพาะสังคมชนบท ที่ประสบภาวะอ่อนแอ ขาดพลัง ถูกดึงแรงงาน ทรัพยากรออกมาอย่างต่อเนื่อง สังคมชนบทกลายเป็นพื้นที่ที่ไร้คุณค่า ถูกทำลายรากเหง้าทางวัฒนธรรม และขาดความเป็นตัวของตัวเอง (autonomy) ซึ่งสะท้อนสภาวะความจน (poorness) กล่าวคือ เป็นความอ่อนด้อย สูญสลายไปในด้านคุณค่า รากเหง้า และความเป็นตัวเอง^๓ แม้การวัดความยากจนแบบหลากหลายมิติจะเป็นความพยายามสร้างเครื่องมือเพื่อให้คนยากจนได้รับผลการพัฒนามากขึ้น (pro poor) แต่การมองความยากจนในลักษณะปัจเจกบุคคลนั้นได้นำไปสู่ปัญหาที่ตามมา ๓ ประการ ได้แก่

^๓ โปรดดูคำอธิบายเรื่องนี้ได้ที่ สามชาย ศรีสันต์, ความจนในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์. วิทยานิพนธ์ปรัชญาคณะศึกษาศาสตร์, วิทยาลัยสหวิทยาการ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

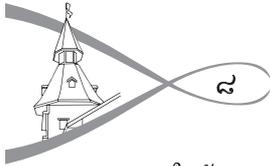

ประการแรก ทำลายความเป็นชุมชน ทำให้ประชาชนขาดพลังความสามารถ ในการรวมตัวเรียกร้องต่อสู้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวม กล่าวอีกนัยหนึ่งการแก้ปัญหาความยากจนในมุมมองของสิทธิในทางบวก ได้ส่งผลให้คนยากจนมีวิถีคิดแบบปัจเจกบุคคล เรียกร้อง และแสวงหาประโยชน์จากโครงการพัฒนาที่รัฐหยิบยื่นให้ละเลยความเป็นชุมชน เรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง มากกว่าการรวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของท้องถิ่น ทั้งนี้สืบเนื่องจากพื้นฐานความคิดเรื่องสิทธิส่วนบุคคลที่มองว่า “ปัจเจกบุคคล” คือผู้รับผลการพัฒนา และเป็นพลังผลักดันการพัฒนา

ประการที่สอง การพัฒนากลายเป็นเรื่องการสร้างมาตรฐาน ในผลประโยชน์ที่รัฐพึงหยิบยื่นให้ภายใต้แนวความคิด “ความสามารถพื้นฐาน” (basic capability)^๔ ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่บุคคลภายนอกได้แก่ รัฐบาล นักวิชาการกำหนดขึ้น โดยพิจารณาที่ความจำเป็นที่มนุษย์ทุกคนต้องการทำให้นโยบาย รูปแบบแนวทางการพัฒนาเป็นรูปแบบเดียวกันทั่วโลกได้แก่ การให้การศึกษา การบริการสาธารณสุข การสร้างงานเพิ่มรายได้ และล่าสุดได้แก่การเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในรูปแบบของสถาบันการเงินขนาดเล็ก (micro finance) มุมมองแบบนี้ทำให้การพัฒนา แก้ปัญหาความยากจนกลายเป็นแบบมาตรฐานที่มีความหมายเดียว ไม่เปิดโอกาสให้กับความแตกต่างหลากหลาย ตามความต้องการที่ต่างกันของท้องถิ่น ชุมชน

ประการที่สาม การแก้ปัญหาความยากจนแบบเน้นที่ตัวบุคคลก่อให้เกิดความขัดแย้ง เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติของมนุษย์ที่รวมกันเป็นชุมชน โดยเฉพาะ

^๔ มีฐานความคิด จากแนวคิด ความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Needs) ที่การพิจารณาว่าอะไรบ้างที่ถือเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องเป็นความเห็นพ้องต้องกันของสังคม โดยเฉพาะสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านการพัฒนาเป็นผู้กำหนด ตัดสิน เพื่อจัดความต้องการ (wants) ที่ไม่ใช่สิ่งจำเป็นออกไป และรัฐจัดสรรให้ตามที่จำเป็นเท่านั้น ทำให้แนวคิด ความสามารถพื้นฐาน ละเลยความต้องการที่แตกต่างโดยพยายามค้นหาสิ่งที่เป็นมาตรฐานกลางที่ใช้ได้กับทุกประเทศ ที่เห็นชัดเจนมากในกรณีของประเทศไทย คนยากจนต้องการสิทธิในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นในฐานะความสามารถพื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนา ซึ่งไม่เคยบรรจุอยู่ในการวัดความยากจนของหน่วยงานใด

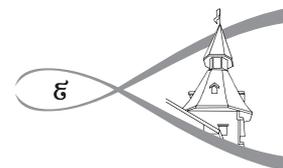

ในสังคมชนบท สังคมเกษตรกรรม ที่มีวิถีชีวิตแตกต่างจากตัวแบบการแก้ปัญหา ความยากจนจากตะวันตก ความเป็นชุมชนมิใช่แค่คนมาอยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์กัน แต่หมายถึงประสบการณ์ร่วม เป้าหมายของชีวิต วิธีการดำรงชีพ ทรัพยากร แบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่แต่ละชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเองและแตกต่างจากที่อื่น ทั้งนี้ความเป็นชุมชนได้เสื่อมสลายลงจากวิถีคิดแบบลัทธิส่วนบุคคล ที่แยกคนออกจากความสัมพันธ์ จากธรรมชาติ จากระบบนิเวศน์ ขณะเดียวกันสังคมไทยในปัจจุบันจำต้องหันกลับมาถวิลหาถึงรากเหง้า ตัวตน และวัฒนธรรมความเป็นไทยที่กำลังสูญสลายไปจากผลการพัฒนาที่ผ่านมาเพราะเมื่อคนถูกแยกขาดจากความเป็นชุมชนแล้ว วัฒนธรรมที่ผลิตสร้างขึ้นและไม่ได้ยืมนบฐานชุมชนย่อมเป็นวัฒนธรรมเพื่อการค้าและหวังผลทางการเมือง ซึ่งต่างวัฒนธรรมที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

บทความนี้ต้องการเสนอแนวความคิดจริยศาสตร์การพัฒนา ในมุมมองด้านสิทธิในยุคที่สามซึ่งเรียกว่า สิทธิร่วมกัน (collective rights) โดยนำมาเป็นกรอบการวิเคราะห์มุมมองปัญหาความยากจน เพื่อลดข้อจำกัดของแนวความคิดเรื่อง สิทธิทางลบ กับสิทธิทางบวกในปัจจุบันซึ่งมีจุดบกพร่องในสามประการ ดังได้กล่าวมาข้างต้น โดยจะแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดของสิทธิร่วมกันซึ่งแตกต่างจากสิทธิในทางลบ และสิทธิทางบวก จากนั้นจะเสนอกรอบแนวทางการพัฒนามุมมองการแก้ปัญหาความยากจนภายใต้กรอบสิทธิร่วมกันซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการปกป้องคุ้มครอง และส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนชนบทมากกว่าแนวคิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

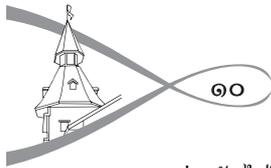
สิทธิร่วม (collective rights) ในฐานะสิทธิพื้นฐานความเป็นมนุษย์

สิทธิร่วมกันถือได้ว่าเป็นความคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในยุคที่ ๓ (third generation) ที่แตกต่างจากสิทธิในยุคที่หนึ่ง ที่ถือว่าเป็นสิทธิในทางลบ บุคคลพึงได้รับการปกป้องคุ้มครองจากการถูกล่วงละเมิด การไม่ถูกทำร้ายจากภัยพิบัติ ทั้งในด้านชีวิตและทรัพย์สินเพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ขณะที่สิทธิในยุคที่สองเรียกว่า สิทธิในทางบวก ได้แก่สิทธิที่จะได้รับการบริการด้านสุขภาพ

ด้านการศึกษาค้นคว้าตลอดจนสวัสดิการทางสังคมในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้มีความสามารถที่จะเลือกมีชีวิตได้อย่างมีความสุข โดยมีอิสรภาพที่จะเลือกเป็นในสิ่งที่เขา-เธอต้องการ ซึ่งสิทธิใน ๒ รุ่นแรกเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคล แตกต่างจากสิทธิร่วมกันที่มนุษย์เป็นเจ้าของสิทธินี้ร่วมกันไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง สิทธิร่วมกันที่ชัดเจนและได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดได้แก่สิทธิชุมชน อย่างไรก็ตามสิทธิร่วมกันไม่ใช่สิทธิของชุมชนแต่เป็นสิทธิร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม ชุมชน องค์กร หรือหน่วยทางสังคมใดๆ เป็นสิทธิของมนุษย์ที่มีส่วนร่วมแบ่งปัน ถือครองเป็นเจ้าของ และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (Griffin, 2000, pp. 28-29) สิทธิร่วมกันเป็นสิทธิของหน่วยทางสังคมที่อยู่เหนือไปกว่าปัจเจกบุคคล แต่มีสถานะเป็นกลุ่ม ชุมชน องค์กร หรือสังคมเป็นเรื่องของส่วนรวมที่เป็นเจ้าของสิทธินั้นร่วมกัน ภายในขอบเขตอาณาบริเวณที่กำหนด เช่น สิทธิของชาวบ้านที่จะใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จากลำน้ำ คู คลองที่อยู่ในหมู่บ้าน หรือที่สาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งทุกคนที่เป็นคนในหมู่บ้านมีสิทธิเท่าเทียมกันภายใต้กติกาข้อตกลงการใช้ประโยชน์ที่เห็นชอบร่วมกัน สิทธิร่วมต่างจากสิทธิส่วนบุคคล ตรงที่สิทธินั้นไม่ได้เป็นเจ้าของสิทธิขาดโดยปัจเจกบุคคลเพียงคนเดียว เช่น สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และไม่ใช่สิทธิการได้รับประโยชน์จากสวัสดิการอันเป็นผลมาจากการเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรใด องค์กรหนึ่งที่มีหน้าที่จัดสรรสวัสดิการ หรือการบริการให้แก่สมาชิกโดยสมาชิกไม่ได้มีส่วนเป็นเจ้าของ เช่น การเข้าเป็นสมาชิกห้องสมุดและได้รับสิทธิการใช้ห้องสมุด หรือการเป็นสมาชิกของคลับ ซึ่งถือว่าเป็นการซื้อบริการ

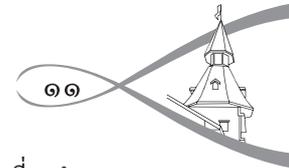
หากแต่เป็นสิทธิความเป็นเจ้าของร่วมกัน เฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งซึ่งไม่ใช่สิทธิทั่วไปที่ใครๆ ก็ได้รับเหมือนกันทั่วทั้งสังคม ดังนั้นอาณาบริเวณของการปฏิสัมพันธ์ของผู้ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของสิทธิร่วมกัน โดยผู้ใช้ประโยชน์เหล่านี้เป็นสมาชิกที่มีความเป็นพวกเดียวกัน ร่วมถือครองสิทธิภายใต้บรรทัดฐานของกลุ่ม อันเกิดจากการมีส่วนร่วมยึดถือความเชื่อ ค่านิยม ประสบการณ์ และประวัติศาสตร์ ที่ความแตกต่างไปจากกลุ่มทางสังคมกลุ่มอื่น (Jones, 2008, pp. 1-5) สิทธิร่วมกันจึงเป็นมุมมองที่มองเห็นความแตกต่างหลากหลายของชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะที่สัมพันธ์ (relative)

ต่างกันไปในการยึดครองเป็นเจ้าของ และความต้องการ และมีความสอดคล้อง
อย่างมากกับแนวความคิดของความเป็นชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเอง
มีเหตุผล ๓ ประการ ที่สิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์จำเป็นต้องให้การ
รับการรับรองสิทธิร่วมกันด้วย นอกเหนือจากสิทธิในทางลบ และสิทธิในทางบวก
ได้แก่

ประการแรก สิทธิของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจเจกบุคคลเพียง
คนเดียว แต่ความคิดเรื่องสิทธิเป็นการรับรองให้บุคคลสามารถกระทำ แสดง สิ่งนั้น
ได้ก็ด้วยการยอมรับ รับรอง จากบุคคลอื่น หากเราอาศัยอยู่ตัวคนเดียวเราสามารถ
จะทำอะไรก็ได้ แต่จะไม่เรียกสิ่งนั้นว่าเป็นสิทธิ การกระทำที่เป็นสิทธิได้จะต้องได้
รับการคุ้มครองปกป้องการกระทำนั้นจากสังคมที่ตกลงยอมรับให้สามารถกระทำ
หรือละเว้นการกระทำได้เรียกว่า เป็นชุมชนของสิทธิ (community of rights)
(Gewirth, 1996) ดังนั้นการกระทำใดๆ ที่เป็นการแสดงออกทางสิทธิจึงหลีกเลี่ยง
ไม่พ้นที่จะกระทบกับชุมชน สังคม ที่อยู่แวดล้อม ประเด็นที่ชัดเจนในกรณีนี้
ได้แก่ การก่อกมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือการปล่อยก๊าซคาร์บอนฯ สู่อากาศ
ชั้นบรรยากาศ ซึ่งแม้ว่าจะเป็นสิทธิที่กฎหมายรับรองเสรีภาพการประกอบอาชีพ
การเดินทางแต่กระทบต่อสิทธิร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งจำเป็นที่ผู้กระทำละเมิด
ต้องรับผิดชอบ สิทธิร่วมกันจึงเป็นสิทธิที่เรียกร้องความรับผิดชอบ (responsibility)
การใช้สิทธิของปัจเจกบุคคลหรือองค์กรที่ล่วงละเมิดต่อสิทธิร่วม

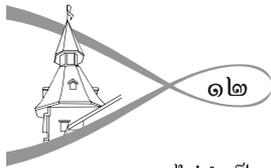
ประการที่สอง แนวคิดทางจริยศาสตร์การพัฒนา เป็นแนวความคิดที่
เชื่อว่าการพัฒนาเป็นเรื่องของการยอมรับร่วมกันทางสังคมที่แตกต่างกันไปตาม
วัฒนธรรม ความเชื่อของกลุ่มทางสังคมที่แตกต่างกัน (Gasper, 2004, p. 15)
ซึ่งต่างไปจากความเชื่อที่ว่า มีความจริงสูงสุดที่ถูกต้อง เทียงตรง และไม่มีอะไรจะ
ล้มล้างได้เพียงหนึ่งเดียว หรือมีการพัฒนารูปแบบเดียวที่ดี และเหมาะกับทุก ๆ
สังคม แนวความคิดสิทธิทางบวกที่รัฐจะต้องจัดสวัสดิการเพื่อให้ “ความสามารถ
พื้นฐาน” กับมนุษย์ทุก ๆ คนในรูปแบบเดียวกันจึงไม่เพียงพอ สำหรับความต้องการ
ที่แตกต่างกันของท้องถิ่น เพราะมิติความต้องการของปัจเจกบุคคลต่างจากมิติของชุมชน
การรับรองสิทธิของปัจเจกบุคคลจึงจำเป็นต้องค้นหาลักษณะที่เป็นกลาง เป็นเรื่อง

ยอมรับได้โดยทั่วไป เพราะปัจเจกบุคคลมีความแตกต่างหลากหลายยากที่จะกำหนด สิทธิความต้องการที่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคลแต่ละคนได้ แต่สิทธิร่วมกันที่เน้นมองที่ความเป็นชุมชนแตกต่างออกไป เราสามารถค้นหาศูนย์กลางทางความคิด ความต้องการของชุมชนได้ และระมัดระวังมิให้การพัฒนา การแก้ปัญหา ความยากจนไปซ้ำเติมชุมชนให้มีสถานะที่เลวร้ายมากไปกว่าก่อนหน้าที่จะมีการพัฒนา ซึ่งตัวอย่างลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นมากมายสะท้อนผ่านการชุมนุมประท้วงของกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา

ประการที่สาม การพัฒนาถูกรอบงำด้วยวิธีคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentric) มาเป็นเวลานาน โดยละเลยธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ผูกพันกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม (Martin, 2007, pp. 141-147) โดยเฉพาะสังคมไทยในชนบท ทำให้การแก้ปัญหาคความยากจนตัดขาดชีวิตมนุษย์ ออกจากสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์และพึ่งพากันในฐานะที่เป็นระบบ ชุมชนที่แยกจากกันไม่ได้ ทิศทางการพัฒนาที่ผ่านมาถึงทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ ร่วมกันในชุมชนมายึดครองจัดสรรเอื้อประโยชน์ให้กับภาคธุรกิจ โดยอ้างการแก้ปัญหาความยากจนจากเทคโนโลยี ทักษะประกอบการสมัยใหม่ ที่นายทุนภาคเอกชน สามารถสร้างมูลค่ากับผลผลิตได้มากกว่าชาวบ้าน การเข้ามาของนายทุนเอกชนนำมา ซึ่งการจ้างงาน ค่าแรงที่เพิ่มสูงขึ้น และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าสำหรับชาวบ้าน (สามชาย ศรีสันต์, ๒๕๕๒, น. ๒๐๓-๒๐๕) ซึ่งเป็นมุมมองสิทธิในทางบวกที่เน้นปัจเจกบุคคลจะได้ประโยชน์จากโครงการพัฒนาในรูปแบบของรายได้ที่เป็นตัวเงินมากกว่า มุมมองสิทธิร่วมกันของชุมชน ทำให้ความเป็นชุมชนแตกสลาย กลายเป็นการพัฒนา คนให้เป็นปัจเจก โดยยึดตัวตนของตัวเองเป็นศูนย์กลาง และแย่งชิง แข่งขันกันนำ ทรัพยากรของชุมชนมาใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นการสร้างความทุกข์ยากในระยะยาว และขัดกับธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์

สิทธิร่วมกันจึงเป็นทางออกหนึ่งสำหรับมุมมองเกี่ยวกับการแก้ปัญหา ความยากจน ที่ไม่ล่องละเมิดต่อวิถีชีวิตโดยธรรมชาติของมนุษย์ โดยเฉพาะใน สังคมชนบท ที่มีสิทธิร่วมกันในการใช้ทรัพยากร มีการยึดถือครองครองลักษณะทาง วัฒนธรรม ประเพณี แบบแผนทางสังคมร่วมกัน นอกจากนั้นชุมชนแต่ละชุมชน

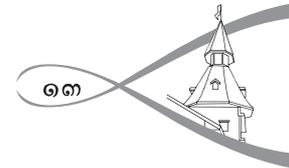

ไม่จำเป็นต้องมีเป้าหมายการพัฒนาที่ต้องการจะไปให้ถึงในรูปแบบเดียวกันกับที่รัฐบาลกำหนด หรือกลุ่มองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาขับเคลื่อน หากแต่เป็นสิทธิร่วมกันของชุมชนที่จะเลือก “เป็น” และ “ทำ” ในสิ่งที่เขาต้องการ ซึ่งจะเป็นหนทางที่ทำให้เกิดพลังความสามารถ (empowerment) ของชุมชนที่จะสร้างทิศทางพัฒนาแบบทางเลือก ที่แตกต่างหลากหลายและลดปัญหาความขัดแย้งของการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สิทธิร่วม: พัฒนาการของมุมมองความยากจนในสังคมไทย

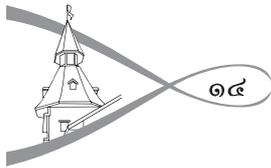
สิทธิร่วมกันมีลักษณะสำคัญคือ “ความเป็นชุมชน” (communal) ที่มีอาณาบริเวณของการปฏิสัมพันธ์กันของสมาชิกที่ชัดเจน กล่าวคือเป็นอาณาบริเวณพื้นที่ที่สมาชิกมีกิจกรรมในชีวิตประจำวันร่วมกันและมีส่วนถือครอง (holding) ประโยชน์ และเป็นเจ้าของร่วม (sharing) มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน และร่วมประสบการณ์ วัฒนธรรม แบบแผนปฏิบัติ กฎระเบียบ และเป้าหมายที่ต้องการไปให้ถึงซึ่งลักษณะร่วม (collective) เหล่านี้ต่างกันไปในแต่ละชุมชน

พื้นที่อาณาบริเวณของความเป็นชุมชน ต่างไปจากพื้นที่ทางกายภาพ เพราะสภาพภูมิศาสตร์ เขตแดนการปกครอง ไม่สามารถมากำหนดลักษณะความเป็นชุมชนเหล่านี้ได้ การอ้างเขตการปกครองโดยกล่าวถึงสิทธิทางกฎหมายปกครองเพื่อเข้าจัดการเปลี่ยนแปลง “พัฒนา” จึงเป็นเรื่องของการใช้อำนาจ และหากทำให้ความเป็นชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ล่วงละเมิดต่อสิทธิร่วมกัน เพราะการที่กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันมายาวนานจนเกิดระเบียบ แบบแผน วัฒนธรรมของตนเองขึ้น เป็นเรื่องที่จะต้องได้รับความเคารพ ยอมรับทรัพย์สินที่ชุมชน (มนุษย์) ร่วมกันใช้ร่างกาย ทักษะความรู้เข้าไปจัดการกับทรัพยากรในชุมชนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์เช่นเดียวกันการได้มาซึ่งทรัพย์สินส่วนตัวที่ควรได้รับการคุ้มครอง ดังนั้นภายใต้สิทธิร่วมกัน ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานในความเป็นมนุษย์ที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน จะต้องได้รับการคุ้มครองไม่ให้ถูกล่วงละเมิด (negative rights) ขณะเดียวกันก็จะต้องได้รับการส่งเสริมในฐานะที่รัฐจะต้องสนับสนุนให้สิทธิร่วมกันนี้ได้รับยอมรับ และจัดสรรให้เกิดความสามารถพื้นฐาน (positive rights) ที่จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ดังนี้

๑. เคารพความเป็นชุมชน จากปรัชญาของคานท์ (Immanuel Kant) จงเคารพเพื่อนมนุษย์ (respect for person) (Rohlf, 2008) ก้าวไปสู่เคารพความเป็นชุมชน ที่มีโครงข่ายความสัมพันธ์ ไม่เพียงในระดับปัจเจกบุคคลแต่หมายถึง ธรรมชาติ ต้นไม้ สัตว์ สิ่งมีชีวิต คน วัฒนธรรม และสรรพสิ่งที่คนซึ่งอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนถือสิทธิร่วมกัน การแก้ปัญหาความยากจนด้วยความเคารพความเป็นชุมชน จึงไม่ใช่มองผลประโยชน์ที่จะตกถึงมนุษย์ ในฐานะผู้รับผลการพัฒนา แต่จะต้องมองประโยชน์ที่จะตกถึงชุมชนในภาพรวมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โครงการแก้ปัญหาความยากจนที่ทำลาย การเป็นเจ้าของร่วม ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน แบ่งแยกคนออกจากความเป็นชุมชน จึงไม่สามารถกระทำหากเรายึดสิทธิร่วมกัน โดยเคารพความเป็นชุมชน ตัวอย่างเช่น เงินใจของกองทุนหมู่บ้าน ที่เข้าไปตั้งกลุ่มออมทรัพย์และให้ชาวบ้านฝากเงินกับ ธกส. เพื่อเป็นหลักประกันการกู้ยืมได้เข้าไปทำลายความเป็นชุมชน โดยทำให้กลุ่มออมทรัพย์เดิมของหมู่บ้านที่เคยเข้มแข็ง อ่อนแอ และมีสมาชิกจำนวนมากถอนเงินออกไปฝากกับกลุ่มออมทรัพย์ของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งลักษณะนี้ถือว่าไม่เคารพความเป็นชุมชน

๒. รัฐไม่ใช่เจ้าของทรัพยากร รัฐมีหน้าที่ต้องปกป้อง และส่งเสริมให้ชุมชนหรือประชาชนร่วมกันใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยตรง ไม่ใช่ได้รับผลโดยอ้อมจากการที่รัฐถือสิทธิยึดไปจัดสรรให้ หน้าที่ของรัฐบาลในการพัฒนาจึงควรเป็นไปดังที่นุสส์บาม (Martha Nussbaum) แบ่งความสามารถพื้นฐานออกเป็น ๓ ประเภทคือ รัฐมีหน้าที่จัดสรรสวัสดิการเพื่อให้เกิดความสามารถพื้นฐาน (basic capability) ให้กับชุมชนเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีพลังเข้มแข็งเพียงพอที่จะพิทักษ์รักษาทรัพยากรของตนเอง ขณะเดียวกันก็ต้องจัดบรรยากาศออกกฎหมายระเบียบปฏิบัติ ที่รับรองสิทธิร่วมกันของชุมชนในฐานะที่เป็นความสามารถภายนอก (external capability) เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพ ความสามารถภายใน (internal capability) ที่มีอยู่อย่างเต็มที่เพื่อสมาชิกของชุมชนเอง (Garrett, 2008, p. 6) ทรัพยากรจึงมีสถานะเป็นความสามารถพื้นฐาน (basic capability) โดยเฉพาะทรัพยากรที่ชุมชนได้ลงแรงเพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ย่อมต้องเป็นสิทธิของชุมชน ที่รัฐต้องปกป้องและจัดสรรให้กับชุมชน โครงการพัฒนาใดๆ เข้าไปจัดการ

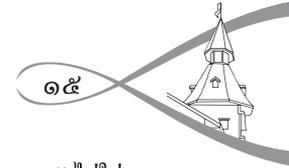

ครอบครอง ล่วงละเมิดต่อสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรของชุมชนจึงไม่สามารถกระทำได้

๓. ถ้าเรารับรองสิทธิร่วมกันว่ามีอยู่ การกำหนดนิยามใด ๆ ของการพัฒนาจะไม่สามารถผูกขาดได้ด้วยกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นสิทธิที่ต้องกำหนดร่วมกันของคนในชุมชนเอง ความหมายของความยากจนจึงไม่ได้มีความหมายเดียวที่ถูกต้อง ดังที่รัฐกำหนดและพยายามจะทำให้สังคมเชื่อเช่นนั้น หากแต่ความหมายของความยากจน สัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงไปตามพื้นที่และเวลา ที่ชุมชนมีสิทธิร่วมกันในการกำหนดนิยามความหมายได้ด้วยตนเอง ดังนั้นการแก้ปัญหาความยากจนใด ๆ ที่ละเมิดต่อนิยามความยากจนของชุมชนจึงเป็นการละเมิดสิทธิการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ซึ่งถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน

๔. เราต้องก้าวไปให้ไกลกว่า “ความสามารถพื้นฐาน” (basic capability) ที่เน้นสิทธิทางบวกของปัจเจกบุคคล โดยต้องให้สิทธิในทางบวกต่อความเป็นชุมชน ซึ่งเป็นความสามารถร่วมกัน (collective capability) ที่รัฐมีหน้าที่จัดสรรให้กับชุมชน ไม่ใช่ปัจเจกบุคคลเป็นหน่วยในการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขัน และเอาตัวรอด ทำให้ทุนทางสังคม อันได้แก่ ความไว้วางใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล ความเชื่อมั่นทางสังคมลดทอนลง ความสามารถร่วมจึงเป็นสิ่งที่รัฐต้องตอบสนองต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับ “ความเป็นชุมชน” ดังเช่น การให้ชุมชนจัดการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรของตนเอง หรือการให้ชุมชนสามารถจัดหาให้บริการสวัสดิการชุมชนแก่สมาชิกได้ เป็นต้น

๕. สังคมต้องร่วมกันให้เกิดกฎหมายรับรองสิทธิร่วมกัน ซึ่งต่างไปจากสิทธิของปัจเจกบุคคล การล่วงละเมิดจากโครงการพัฒนาแก้ปัญหาความยากจนต่าง ๆ โดยไปมีผลกระทบต่อชุมชน ชุมชนจะต้องได้รับการชดเชย ดังนั้นการเวนคืนยึดเอามาเป็นของรัฐ และจัดสรรอำนาจประโยชน์ให้กับคนกลุ่มอื่นนอกชุมชน จึงเป็นเรื่องที่จะต้องชดเชยความเป็นชุมชนกลับคืนไปให้กับชุมชนที่เสียประโยชน์ มิใช่ชดเชยให้กับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ หากรัฐนำป่าที่ชุมชนเคยใช้ประโยชน์มาจัดสรรให้เอกชนปลูกต้นกระดาษ (ยูคาลิปตัส) ในรูปสัมปทาน รัฐจะต้องจัดสรรผืนป่าคืนให้กับชุมชน เช่นเดียวกับแหล่งน้ำ และโครงข่ายความสัมพันธ์ทาง

สังคมซึ่งจะถูกนำมาคำนวณเป็นมูลค่าความสูญเสีย ในฐานะ “ความเป็นชุมชน” ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล

๖. รัฐต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถประกาศพื้นที่ ที่ชุมชนถือสิทธิร่วมกันในการครอบครอง เป็นเจ้าของ เช่น เส้นทางสาธารณะ พื้นที่ควบคุมสิ่งแวดล้อม ที่ดินสาธารณะ ลำคลองหรือธารน้ำ ตลอดจนถาวรวัตถุ สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าต่อชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลจัดการ และใช้ประโยชน์ ดังเช่น ที่รัฐถือสิทธิการประกาศเขตป่าสงวน, การดูแลควบคุมการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ ลำคลอง โดยกรมเจ้าท่า, ดูแลวัตถุสิ่งของโดยกรมศิลปากร, ทรัพยากรแร่โดยกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (เดิมเป็นงานของกรมทรัพยากรธรณี), ที่ดินสาธารณะที่เรียกว่าที่ราชพัสดุโดยการดูแลของกรมธนารักษ์^๕ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่รัฐแย่งชิงสิทธิร่วมของชุมชนไปจัดการเอง และที่ผ่านมาก็แสดงให้เห็นชัดว่ารัฐไม่สามารถดูแลจัดการได้ทั่วถึง และมีแนวโน้มว่าจะมอบสิทธิเหล่านี้ไปให้เอกชนที่ให้ผลตอบแทนรัฐไปแสวงหาผลกำไรในรูปของบริษัทยิ่งกว่าจะให้ความสำคัญกับประชาชนทั่วไป

สรุป

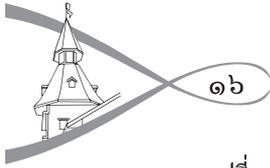
สิทธิชุมชนที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญปัจจุบัน ที่ดูเสมือนมีความก้าวหน้า รัฐเปิดกว้างยอมรับให้ชุมชนมีอิสระเลือก ตัดสินใจ และดำเนินการ

^๕ ตามพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. ๒๕๑๘ มาตรา ๔ “ได้นิยามความหมายของคำว่าที่ราชพัสดุไว้ว่า หมายถึง อสังหาริมทรัพย์อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินทุกชนิด เว้นแต่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน ดังต่อไปนี้

(๑) ที่ดินรกร้างว่างเปล่าและที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้ง หรือกลับมาเป็นของแผ่นดิน โดยประการอื่นตาม กฎหมายที่ดิน

(๒) อสังหาริมทรัพย์สำหรับพลเมืองใช้หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ของพลเมืองใช้ร่วมกัน เป็นต้นว่า ที่ชายคลอง ทางน้ำ ทางหลวง ทะเลสาบ

ส่วนอสังหาริมทรัพย์ของรัฐวิสาหกิจที่เป็นนิติบุคคล และขององค์การปกครองท้องถิ่น ไม่ถือว่าเป็นที่ราชพัสดุ

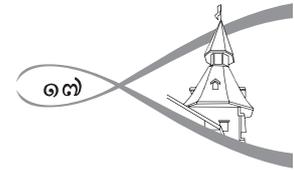
การเปลี่ยนแปลง พัฒนาที่มีต่อตนเอง แต่สิทธิดังกล่าวก็ยังเป็นเพียงสิทธิการเข้ามีส่วนร่วมกับรัฐ ผู้ครอบครองเป็นเจ้าของสิทธิยังคงเป็นหน่วยราชการที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิที่จะฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่กระทำให้เกิดผลกระทบ ด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ (มาตรา ๖๗ แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐) ก็เป็นเพียงการมองสิทธิของปัจเจกบุคคลที่มาร่วมตัวกันในพื้นที่และได้รับผลกระทบเหมือนกัน ซึ่งต่างไปจากมุมมองของสิทธิชุมชนในฐานะที่เป็นสิทธิร่วม

ถ้าหากสิทธิมนุษยชน (human rights) คือสิทธิที่มนุษย์ได้มาจากการเกิดเป็นมนุษย์ ที่จะไม่ถูกทำร้ายร่างกาย จิตใจ มีอิสระ เสรีภาพในร่างกาย ความคิด และการแสดงออก รวมทั้งมีสิทธิที่จะได้รับการสนับสนุน ดูแลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีทัดเทียมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว สิทธิที่มนุษย์เป็นเจ้าของร่วมกันในฐานะสิทธิร่วม ที่มนุษย์อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีลักษณะสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นชุมชนย่อมพึงได้รับความคุ้มครองในฐานะเป็นสิทธิมนุษยชนด้วยเช่นกัน เพราะการอาศัยอยู่เป็นสังคม ชุมชน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์กับธรรมชาติ ถือเป็นภาวะธรรมชาติที่ติดตัวมนุษย์มานับตั้งแต่การเกิด สิทธิชุมชนจึงเป็นสิทธิร่วมที่เป็นรูปธรรมสอดคล้องกับธรรมชาติวิถีชีวิตของคน แต่การพัฒนาที่ยึดหลักสิทธิของปัจเจกบุคคลได้ทำลายธรรมชาติพื้นฐานการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนลง นำมาซึ่งความขัดแย้ง ปัญหา และการเสื่อมคลายลงของความสัมพันธ์ของคน

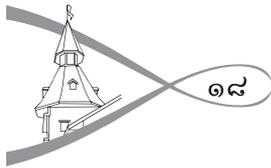
แนวความคิดสิทธิร่วม จึงเป็นแนวคิดที่จะช่วยส่งเสริมให้ความเป็นชุมชนและอัตลักษณ์ความเป็นตัวเองกลับมาอีกครั้ง โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนจะมีโอกาสครอบครองทรัพยากรในฐานะที่เป็นสิทธิร่วมกัน ของทุกคนในชุมชน และการให้การช่วยเหลือกันในฐานะเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกันก็จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้มากกว่าการมองสิทธิแบบปัจเจกชน

ผู้เขียนขอเรียกร้องให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา แก้ปัญหาความยากจน ทั้งระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ ตลอดจนชุมชน หมู่บ้าน มองเห็นถึงสิทธิร่วมในฐานะสิทธิมนุษยชนเป็นฐานวิธีคิด วิธีทำงานพัฒนาและผลักดัน

กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๔

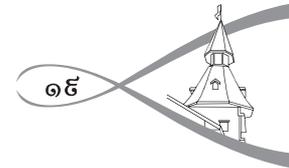

ให้สังคมไทยยอมรับสิทธิร่วมเป็นสิทธิมนุษยชนที่ต้องได้รับการคุ้มครอง เพราะ หากสังคมยอมรับเรื่องสิทธิร่วมกันแล้ว โครงการพัฒนาที่ไปล่วงละเมิดจะไม่เพียง ต้องรับผิดชอบต่อบ้เจกบุคคลแต่ต้องรับผิดชอบต่อ “ความเป็นชุมชน” โดยสังคม ที่รับรองสิทธิร่วมย่อมจะไม่ปล่อยให้มีการกระทำเช่นนั้นเกิดขึ้นได้ง่ายดังเช่นที่เป็นอยู่

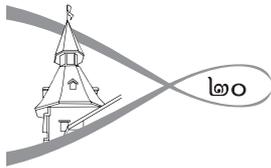

บรรณานุกรม

- Boltvinik, J. (2000). *Poverty Measurement Methods-An Overview*. Retrieved February 13, 2000, from <http://www.undp.org>
- Boyer, R.G. (1990). *An Economic History of The English Poor Law 1750-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feagin, R.J., and Feagin, B.C. (1997). *Social Problems A Critical Power-Conflict Perspective*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Garrett, J. (2008). *Martha Nussbaum on Capabilities and Human Rights*, Retrieved April 7, 2011 <http://people.wku.edu/jan.garrett/ethics/nussbaum.htm>.
- Gasper, D. (2004). *The Ethics of Development*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gewirth, A. (1996). *The Community of Rights*, Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Griffin, J. (2000). *Welfare Rights*. *The Journal of Ethics*, 4(1/2), 27-43.
- Hazlitt, H. (1973). *The Conquest of Poverty*. New York: New Rochell NY.
- Hinman, M.L. (2003). *Ethics a Pluralistic Approach to Moral Theory*, 3rd. ed., Belmont: Thomson Wadsworth.
- Hobsbawm, J.E. (1968). Poverty. In Sills L.D. (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences* (pp. 398-404). New York: Macmillan.
- Jones, P. (2008). *Group Rights*. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Retrieved April 7, 2011, from <http://plato.stanford.edu/entries/rights-group/>.

- Martin, W.M. (2007). *Every Morality an Introduction to Applied Ethics*, 4th. ed., Belmont: Thomson Wadsworth.
- Pojman, P.L. (1999). *Ethics Discovering Right and Wrong*, 3rd. ed., Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Rawls, J. (1997). *Justice of Fairness*. In Goodin, E.R., and Pettit, P. (Eds.), *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell Published.
- Rawls, J. (2004). *Justice as Fairness*. In Farrelly, C. (Ed.), *Contemporary Political Theory*. California: SAGE Publication.
- Rohlf, M. (2008). *Kant's Moral Philosophy*, Retrieved April 7, 2011, <http://plato.stanford.edu/entries/kant-moral/>.
- Sen, A.K. (1997). Equality of What? In Goodin, E.R., and Pettit, P. (Eds.), *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell Published.
- Sen, A.K. (1999). *Development As Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Todaro, P.M., and Smith, C.S. (2003). *Economic Development*. (8th ed.). Essex: Pearson Education.
- United Nation Development Programme. (1990). *Human Development Report 1990*. Retrieved April 7, 2011, from http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?y=*&c=g&t=*&k=.
- _____. (2000). *Human Development Report 2000*. New York: Hoechstetter Printing. Retrieved April 7, 2011, from http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?y=*&c=g&t=*&k=.
- _____. (2010). *Human Development Report 2010*. New York: Hoechstetter Printing. Retrieved April 7, 2011, from http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?y=*&c=g&t=*&k=.

United Nation Development Programme. (2005). *Human Development Report 2005*. New York: Hoechstetter Printing. Retrieved April 7, 2011, from http://hdr.undp.org/xmlsearch/reportSearch?y=*&c=g&t=*&k=.

สามชาย ศรีสันต์. (๒๕๕๒). ภาวะปฏิบัติของวาทกรรมการพัฒนาในงานพัฒนาชนบทไทย. ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ ๗ ฉ. ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๒) น. ๑๘๒-๒๐๘.

อรศรี งามวิทย์พงศ์. บรรณาธิการ. (๒๕๔๔). *ความจริงของความจน*. คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.